

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

ERKIN VOHIDOV DOSTONLARINING BADIY-ESTETIK XUSUSIYATLARI

Istamova Shoxista Rustamovna

Samarqand davlat chet tillar instituti, o'qituvchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada Erkin Vohidovning "Ruhlar isyoni" va "Nido" dostonlarining badiiy-estetik xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida shoir poetikasidagi falsafiy tafakkur, ramziy obrazlar, emotsional-ekspressiv til vositalari hamda xalqona poetik ruhning o'ziga xos jihatlari yoritilgan. Dostonlarda inson ruhiyati, erk va ozodlik, urush fojeasi, vatanparvarlik va ma'naviy jasorat g'oyalari poetik vositalar orqali ifodalangani asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Erkin Vohidov, doston, badiiy-estetik xususiyat, poetika, ramziy obraz, falsafiy tafakkur, poetik til, "Ruhlar isyoni", "Nido", uslub, emotsional-ekspressivlik, vatanparvarlik.

ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЭМЫ ЭРКИНА ВАХИДОВА

Истамова Шохиста Рустамовна

Самаркандский государственный институт иностранных языков, преподаватель

Аннотация

В данной статье с научной точки зрения проанализированы художественно-эстетические особенности поэмы Эркина Вахидова "Рухлар исёни" и "Нидо". В ходе исследования освещены философское мышление, символические образы, эмоционально-экспрессивные языковые средства и специфические аспекты народного поэтического духа в поэтике поэта. Обосновано, что в дастанах через поэтические средства выражены идеи человеческой психики, свободы и свободы, трагедии войны, патриотизма и духовного мужества.

Ключевые слова: Эркин Вахидов, поэм, художественно-эстетическая особенность, поэтика, символический образ, философское мышление, поэтический язык, "Рухлар исёни", "Нидо", стиль, эмоционально-экспрессивность, патриотизм.

ARTISTIC AND AESTHETIC FEATURES OF ERKIN VAKHIDOV'S EPICS

Istamova Shoxista Rustamovna

Samarkand State Institute of Foreign Languages, Lecturer

Abstract

This article provides a scientific analysis of the artistic and aesthetic features of Erkin Vakhidov's dastans "Ruhlar isyoni" and "Nido". In the course of the study, the philosophical thinking, symbolic images, emotional-expressive linguistic means, and the specific aspects of the folk poetic spirit in the poet's poetics are highlighted. It is substantiated that the ideas of the human psyche, freedom and liberty, the tragedy of war, patriotism, and spiritual courage are expressed through poetic means in the dastans.

Keywords: Erkin Vokhidov, epic, artistic and aesthetic feature, poetics, symbolic image, philosophical thinking, poetic language, "Ruhlar isyoni", "Nido", style, emotional-expressiveness, patriotism.

XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyotida she'riyat va dostonchilik janrining rivojlanishiga ulkan hissa qo'shgan ijodkorlardan biri Erkin Vohidov hisoblanadi. Shoir ijodi o'zining yuksak badiiyligi, falsafiy mushohadaga boyligi, milliy ruh va umuminsoniy g'oyalarning uyg'unligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, uning dostonlari o'zbek adabiyotida poetik tafakkurning yangi bosqichini namoyon etgan asarlar sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Erkin Vohidov dostonlarida inson va jamiyat munosabatlari, milliy qadriyatlar, tarixiy xotira, vatanparvarlik, ma'naviy-axloqiy masalalar chuqur badiiy talqin etilgan bo'lib, ular nafaqat estetik zavq uyg'otadi, balki o'quvchini mushohada qilishga undaydi. Bugungi globallashuv va ma'naviy qadriyatlar transformatsiyasi sharoitida milliy adabiy merosni qayta o'rganish, ayniqsa, badiiy tafakkur taraqqiyotiga xizmat qilgan ijodkorlar merosini ilmiy jihatdan tadqiq etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, Erkin Vohidov dostonlarining badiiy-estetik xususiyatlarini o'rganish o'zbek adabiyotshunosligi uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Shoir dostonlarida poetik obraz yaratish mahorati, ramziy ifodalar, metaforik tafakkur, folklor unsurlaridan foydalanish, tilning emotsional-ekspressiv imkoniyatlarini namoyon etish kabi jihatlar o'ziga xos poetik tizimni yuzaga

keltiradi.

Erkin Vohidov ijodini o'rganish bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, uning dostonlaridagi badiiy-estetik tamoyillarni kompleks tarzda tahlil qilish zarurati saqlanib qolmoqda. Chunki shoir dostonlarida nafaqat voqelikning poetik in'ikosi, balki inson ruhiyati, milliy ong va estetik idealning badiiy ifodasi ham mujassamdir. Ayniqsa, "Ruhlar isyoni", "Nido", "Istanbul fojiasi" kabi dostonlarda tarixiylik va zamonaviylik uyg'unligi, dramatism va lirizmning o'zaro sintezi yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlangan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Erkin Vohidov ijodi, xususan, uning dostonlari o'zbek adabiyotshunosligida ko'plab ilmiy tadqiqotlarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Shoir asarlarining badiiy-estetik xususiyatlarini o'rganishda adabiyotshunos olimlar uning poetik tafakkuri, obraz yaratish mahorati, milliy va umuminsoniy g'oyalarning uyg'unligi, shuningdek, dostonlaridagi falsafiy mushohada qatlamlariga alohida e'tibor qaratganlar. Bu tadqiqotlar Erkin Vohidov ijodining nafaqat adabiy, balki ma'naviy-estetik qiymatini ham ochib berishga xizmat qiladi.

O'zbek adabiyotshunosligida doston janrining nazariy asoslarini tadqiq etishda Izzat Sultonning ilmiy qarashlari muhim ahamiyat kasb etadi. Olim o'zining "Adabiyot nazariyasi" asarida badiiy obraz, poetik tafakkur va janr xususiyatlarini izchil tahlil qilib, dostonning epik va lirik unsurlar uyg'unligida shakllanishini ta'kidlaydi [6; 112–115-b.]. Mazkur nazariy qarashlar Erkin Vohidov dostonlarining poetik strukturasini tahlil qilishda metodologik asos vazifasini bajaradi. Ayniqsa, shoir dostonlaridagi lirizm va dramatism sintezi Izzat Sulton tomonidan ilgari surilgan nazariy tamoyillar bilan uyg'unlashadi.

Adabiyotshunos olim Ozod Sharafiddinov Erkin Vohidov ijodini o'zbek milliy tafakkurining badiiy ifodasi sifatida baholaydi. Olimning fikricha, shoir she'riyatida inson qalbi, milliy ruh va vatanparvarlik tuyg'ulari yuksak poetik shaklda aks etadi [5; 84–86-b.]. Tadqiqotchi, ayniqsa, "Ruhlar isyoni" dostoni misolida shoirning falsafiy tafakkuri va ramziy obrazlardan foydalanish mahoratini chuqur tahlil qiladi. Sharafiddinovning ilmiy qarashlari Erkin Vohidov dostonlaridagi ma'naviy-estetik qatlamlarni ochishda muhim manba hisoblanadi.

Naim Karimovning ilmiy ishlari ham Erkin Vohidov ijodini o'rganishda muhim o'rin tutadi. Olim o'z tadqiqotlarida shoir asarlaridagi tarixiylik va zamonaviylik uyg'unligini tahlil qilib, uning dostonlarida milliy o'zlikni anglash masalasi yetakchi o'rin egallashini qayd etadi [4; 203–205-b.]. Xususan, "Nido" va "Istanbul fojiasi" dostonlaridagi tarixiy voqealarning badiiy talqini orqali muallif xalq taqdiri va insoniyat fojealarini umumlashma falsafiy mazmunda yoritganini ta'kidlaydi. Bu esa Erkin Vohidov poetikasining universal xarakter kasb etganini ko'rsatadi.

U. Hamdamovning poetika va uslub masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlarida ham Erkin Vohidov dostonlarining badiiy xususiyatlari qisman yoritiladi. Olim shoirning metaforik tafakkuri, emotsional-ekspressiv vositalardan foydalanish mahorati hamda xalqona ohangni zamonaviy poetik usullar bilan uyg'unlashtira olganini ta'kidlaydi [3; 97–101-b.]. Tadqiqotchining fikricha, Erkin Vohidov poetik tilining asosiy xususiyati uning samimiyligi va falsafiy chuqurligidadir.

Shuningdek, Yo'ldoshev kabi olimlarning stilistika hamda poetik tilga oid ilmiy qarashlari ham mazkur mavzuni tadqiq etishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi [7; 55–60-b.]. Ular badiiy matnda estetik ta'sirchanlikni yuzaga keltiruvchi poetik vositalarning funksional imkoniyatlarini tahlil qilganlar. Bu qarashlar asosida Erkin Vohidov dostonlaridagi epitet, metafora, ramz, takror va kontrast kabi badiiy vositalarning estetik vazifalarini aniqlash mumkin bo'ladi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda Erkin Vohidov dostonlarining badiiy-estetik xususiyatlarini o'rganishda adabiy-tahliliy, qiyosiy-tipologik va stilistik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida "Ruhlar isyoni", "Nido" va "Istanbul fojiasi" dostonlarining g'oyaviy mazmuni, poetik obrazlari hamda badiiy tasvir vositalari tahlil qilindi. Shuningdek, metafora, ramz va epitetlarning estetik-funksional xususiyatlari o'zbek adabiyotshunosligidagi nazariy qarashlar asosida yoritildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Erkin Vohidov ijodi zamonaviy o'zbek adabiyotida yuksak badiiy-estetik tafakkur namunasi sifatida alohida o'rin egallaydi. Shoirning "Ruhlar isyoni" va "Nido" dostonlari nafaqat mavzu ko'lam, balki poetik mahorati, falsafiy mushohadaga boyligi hamda kuchli emotsional ta'sirchanligi bilan ham ajralib turadi. Mazkur dostonlarda inson ruhiyati, erk va ozodlik, urush va fojia, xalq va shaxs munosabati kabi masalalar chuqur poetik talqin etilgan. Shoir badiiy obraz, ramz, metafora, poetik kontrast, ritmik sintaksis kabi vositalar orqali hayotiy haqiqatni estetik umumlashma darajasiga olib chiqadi.

“Ruhlar isyoni” dostoni markazida bengal shoiri Nazrul Islom obrazi turadi. Biroq asar faqat bir ijodkor taqdiri haqidagi biografik doston emas, balki iste’dod, erk, istibdod va inson ruhining abadiy kurashi haqidagi falsafiy mushohadadir. Doston muqaddimasidayoq shoir inson qalbining fojeasini chuqur falsafiy ohangda tasvirlaydi:

“Bu — shoirning dilin ezgan istibdodning dardidir.

Yurakdan qon bo‘lib sizgan iste’dodning dardidir” [2; 18-b.].

Mazkur parchada “istibdod” va “iste’dod” tushunchalari poetik-antitezaviy munosabat hosil qilgan. Shoir iste’dodni oddiy ijodiy qobiliyat emas, balki inson qalbining ma’naviy azobi va ichki isyoni sifatida talqin qiladi. “Qon bo‘lib sizgan iste’dod” metaforasi orqali ijodkor qalbidagi og‘riq biologik emas, ruhiy va ma’naviy fojea ekanligi ifodalanadi. Bu yerda poetik tasvir kuchli emotsional-estetik yuk kasb etgan. O. Sharafiddinov Erkin Vohidov poetikasining muhim jihati sifatida “ruhiy isyon” va “ma’naviy jasorat” konsepsiyalarini alohida ta’kidlaydi [5; 91-b.].

Shoir dostonida “isyon” tushunchasini faqat siyosiy qarshilik emas, balki borliqning tabiiy qonuniyati sifatida talqin qiladi. Bu g‘oya quyidagi satrlarda yaqqol namoyon bo‘ladi:

“Tun bilan kun, o‘t bilan suv bir-biriga zolimdir,

Koinotda azal, mangu isyon ruhi hokimdir” [2; 27-b.].

Bu misralarda shoir tabiatdagi qarama-qarshiliklar orqali falsafiy umumlashma hosil qiladi. “Tun va kun”, “o‘t va suv” obrazlari antitezaning poetik ko‘rinishi bo‘lib, hayotning ziddiyatlar asosiga qurilganini ifodalaydi. “Isyon ruhi hokimdir” degan poetik hukm esa butun dostonning g‘oyaviy markaziga aylanadi. I. Sultonning fikricha, haqiqiy poetik obraz konkret hodisadan umuminsoniy falsafiy ma’no sari ko‘tariladi [6; 146-b.]. Erkin Vohidov aynan shu tamoyil asosida tabiat manzaralaridan falsafiy-estetik xulosalar chiqaradi.

Shoir isyon ruhini tabiat hodisalari orqali ham badiiylashtiradi:

“Qora bulut zulmatga chulg‘aganda samoni,

Chaqmoq — nursiz bu hayotga yorug‘likning isyoni” [2; 31-b.].

Mazkur parchada “chaqmoq” obrazi zulmatni yorib o‘tuvchi nur ramziga aylangan. Shoir yorug‘lik va zulmat qarama-qarshiligi orqali inson ruhining erkinlikka intilishini ifodalaydi. Metafora va ramziy tasvir vositalari poetik ta’sirchanlikni kuchaytirib, falsafiy mushohadaga estetik chuqurlik bag‘ishlagan. U. Hamdamov poetik tafakkurning muhim belgilaridan biri sifatida aynan metaforik umumlashtirishni ko‘rsatadi [3; 104-b.].

Dostonida iste’dod va isyon o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik quyidagi satrlarda yanada aniqroq ochiladi:

“Kuy, g‘azal odamzodning dardidir, ezgu armondir.

Yaralishdan iste’dodning tabiati — isyondir” [2; 36-b.].

Bu yerda “kuy”, “g‘azal”, “dard”, “armon” kabi poetik tushunchalar bir semantik maydonga birlashtirilgan. Shoir nazarida san’at inson dardining estetik ifodasidir. “Iste’dodning tabiati — isyondir” degan xulosa esa dostonidagi bosh falsafiy g‘oyani mujassamlashtiradi. Shoir iste’dodni jamiyatdagi adolatsizlikka qarshi ichki norozilik sifatida talqin qiladi. Bu poetik hukm Erkin Vohidov ijodining insonparvarlik va erkiparvarlik ruhini yaqqol namoyon etadi.

Nazrul Islom obrazi orqali shoir haqiqiy ijodkorning xalq bilan ma’naviy birligini ko‘rsatadi:

“Shoir esang, shoir bo‘lib nega kelding hayotga,

Eling yotsa dardga to‘lib, kelolmasang najotga” [2; 52-b.].

Mazkur parchada ritorik murojaat va poetik savol usuli qo‘llangan. Shoir ijodkorning asosiy vazifasi xalq dardini his qilish ekanini ta’kidlaydi. Bu yerda poetik nutq publitsistik ruh bilan uyg‘unlashib ketgan. N. Karimovning qayd etishicha, Erkin Vohidov poetikasida shoir obrazi ko‘pincha xalqning ma’naviy vijdoni sifatida talqin qilinadi [4; 214-b.].

Shoirning xalqparvarlik g‘oyasi quyidagi satrlarda yanada kuchli ifodalangan:

“Nazrul Islom Hind xalqining zardobini yutardi.

Nazrul Islom o‘z qalbini bayroq qilib ko‘tardi” [2; 58-b.].

Bu yerda “qalbni bayroq qilish” metaforasi juda kuchli poetik-estetik ma’no kasb etgan. Bayroq odatda kurash va g‘oya timsoli hisoblanadi. Shoir Nazrul Islom qalbini xalq ozodligi yo‘lidagi kurash ramziga aylantiradi. Bunday poetik umumlashtirish Erkin Vohidov dostonlarining falsafiy-badiiy salmog‘ini oshiradi.

“Nido” dostoni esa urush mavzusining chuqur psixologik va dramatik talqini bilan ajralib turadi. Dostonida urush fojeasi oddiy tarixiy hodisa emas, balki inson qalbining jarohati sifatida tasvirlanadi.

Asarning bag‘ishlov qismidayoq kuchli emotsional drammatizm yuzaga chiqadi:

“Hayqiraman, tog‘lar bag‘ridan gumburlagan sado keladi,

Ona-Yerning otash qa‘ridan «O‘g‘lim!» degan nido keladi” [1; 14-b.].

Mazkur parchada “Ona-Yer” obrazi umumlashma poetik ramz sifatida qo‘llangan. “Otash qa‘ri” birikmasi urush fojeasining dahshatini kuchaytiradi. “Nido” so‘zi esa nafaqat murojaat, balki iztirob va armonning ovozga aylangan shaklidir. Shoir tovush va ohang vositasida dramatik emotsional muhit yaratgan.

Dostonda bolalik va urush qarama-qarshiligi juda ta‘sirchan tasvirlangan:

“Qadamlar, qadamlar, og‘ir qadamlar...

Etiklar zarbidan titraydi tuproq” [1; 27-b.].

Takror poetik ritmni kuchaytirib, urush vahimasining yaqinlashayotganini his ettiradi. “Titraydi tuproq” metaforasi orqali urushning butun borliqqa dahshat olib kirayotgani ifodalangan. Shoir tovush, ritm va harakat uyg‘unligi orqali dramatik tasvir yaratadi.

Dostonda vatanparvarlik motivi ham markaziy o‘rin tutadi:

“Otang hayot uchun jang qilayotir.

Ellarning erk degan sof tilagi deb,

Jahonning nurafshon kelajagi deb” [1; 41-b.].

Mazkur parchada urush shaxsiy manfaat emas, balki insoniyatning kelajagi uchun kurash sifatida talqin etilgan. “Nurafshon kelajak” obrazi poetik ideal vazifasini bajaradi. Shoirning xalqona va sodda uslubi ushbu satrlarda ham yaqqol namoyon bo‘ladi.

XULOSA

Erkin Vohidov dostonlari o‘zbek adabiyotida yuksak badiiy-estetik tafakkur mahsuli sifatida muhim o‘rin egallaydi. Shoirning “Ruhlar isyoni” va “Nido” dostonlari tahlili shuni ko‘rsatdiki, ushbu asarlarda inson ruhiyati, erk va ozodlik, urush va fojia, xalq va shaxs munosabati kabi masalalar chuqur falsafiy hamda poetik asosda yoritilgan. Erkin Vohidov poetikasining asosiy xususiyatlari sifatida ramziy obrazlar, metaforik tafakkur, emotsional-ekspressiv til, xalqona ruh va dramatik tasvir usullarining uyg‘unligi namoyon bo‘ladi.

“Ruhlar isyoni” dostonida shoir iste‘dod va isyon tushunchalarini o‘zaro bog‘liq holda talqin qilib, ijodkor shaxsining ma‘naviy kurashi hamda erkka intilish g‘oyasini markazga olib chiqadi. Nazrul Islom obrazi orqali insonning ichki erkinligi, haqiqat va adolat yo‘lidagi fidoyiligi badiiy umumlashma darajasiga ko‘tarilgan. “Nido” dostonida esa urush fojeasi bola ruhiyati va insoniy hijron orqali ta‘sirchan poetik shaklda ifodalangan bo‘lib, asarda vatanparvarlik, insonparvarlik va xotira motivlari yetakchi o‘rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Erkin Vohidov. Nido. — Toshkent: Yosh gvardiya, 1964. — 96 b.
2. Erkin Vohidov. Ruhlar isyoni. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1980. — 144 b.
3. Hamdamov U. Badiiy tafakkur tadriji. — Toshkent: Fan, 2002. — 220 b.
4. Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. — Toshkent: O‘zbekiston, 1999. — 512 b.
5. Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. — Toshkent: Ma‘naviyat, 2004. — 256 b.
6. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 1980. — 384 b.
7. Yo‘ldoshev B. Badiiy matn stilistikasi. — Toshkent: Fan, 2008. — 286 b.